

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvořili členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

3. PŘEDNÁŠKA

**Revoluce v zemědělství, revoluce v průmyslu. Průmyslová revoluce vs. industrializace.
Průběh průmyslové revoluce na příkladu Velké Británie. Nejvýznamnější technologické inovace.**

Doktrína svobodného obchodu

– do značné míry liberální obchodní politika, kterou prosazovala Velká Británie v době Pax Britannica. Díky své ekonomické a námořní nadřazenosti se Velká Británie zasazovala o odstraňování překážek ve světovém obchodě, zejména s evropskými zeměmi, ale i se zámořím. Cílem bylo rozšiřování trhů pro britské výrobce a obchodníky. V odstraňování protekcionismu existovaly výjimky (například viz obilné zákony). Pozitivním příkladem byla například Cobden-Chevalierova smlouva (viz 4. přednáška).

Dopravní revoluce

– změny v rámci první a druhé průmyslové revoluce, které byly spojeny s parním strojem a rozvojem železniční a lodní dopravy. Mezi nejvýznamnější inovace patřila parní lokomotiva, parník a další. Důležitá byla rovněž výstavba železničních tratí a zlepšování splavnosti řek (stavba kanálů, průplavů) a v neposlední řadě budování silnic. Mezi první železniční tratě otevřené nejen pro nákladní, ale i osobní přepravu patřila trať mezi britskými městy Stockton–Darlington či Manchester–Liverpool. Mezi nejznámější kanály se počítal Velký kanál propojující řeky Trent a Mersey. Největšími průplavy byly Suezský průplav a Panamský průplav. V poslední třetině 19. století, se jednalo o rozvoj silniční dopravy (makadamování, elektrická tramvaj, automobil) a komunikačních technologií (pokládání podmořských kabelů, telegraf, telefon).

Druhá vědeckotechnická revoluce

– etapa industrializace, kdy došlo k využití elektrického proudu v průmyslové výrobě, postupem času se elektrifikovaly i domácnosti. Ve vyspělých zemích se jednalo o období přelomu 19. a 20. století do poloviny 20. století.

Industrializace

– kontinuální, dlouhodobý a komplexní proces přeměny ekonomiky a společnosti, kdy jsou využívány technologické inovace a postupy jak v průmyslové výrobě, tak v domácnostech. Následně roste podíl průmyslu v hospodářství a na zaměstnanosti. Industrializaci lze etapizovat na jednotlivé průmyslové revoluce (viz první průmyslová revoluce, druhá průmyslová revoluce, třetí průmyslová revoluce). Industrializace má stejně jako průmyslová revoluce rozsáhlé ekonomické a společenské důsledky.

Konzervatismus

– ideologie, jejíž stoupenci brání stávající společenský a ekonomický řád, jsou proti rychlým změnám a spíše podporují tradiční hodnoty jako národnostní hrdost, náboženství, rodina, soukromé vlastnictví, zodpovědnost sama za sebe atd.

Liberalismus

– ideologie, jejíž stoupenci prosazují svobodu (osobní, ekonomickou, společenskou atd.) jako klíčovou hodnotu. Důležitý je rovněž individualismus, posílení role jednotlivce. Důraz je kladen na omezování zásahů státu do života společnosti a hospodářství.

Obilné zákony

– celní opatření Velké Británie směřující k omezení, popř. zastavení dovozu obilí na britské ostrovy, pokud cena obilí klesla pod stanovenou hranici. Důsledkem pak byla vyšší cena obilí na domácím trhu, z čeho těžili britští zemědělci a naopak na tom tratili spotřebitelé. Jednalo se o protekcionistické opatření vymykající se doktríně svobodného obchodu, která převládla v britském obchodě 19. století. Obilné zákony byly poprvé zavedeny ve 14. století, zrušeny v polovině 19. století.

Pax Britannica

– britský mír. Období relativního míru od roku 1815 (ukončení napoleonských válek) do roku 1914 (počátku první světové války), během něhož se Velká Británie stala světovým ekonomickým a politickým vůdcem. Vůdcovství pramenilo zejména z ekonomické vyspělosti (díky průmyslové revoluci), kontroly nad námořními obchodními trasami a světovými oceány (díky největší vojenské a obchodní flotile). Velká Británie se podařilo svými diplomatickými snahami a vojenskými intervencemi udržovat v Evropě rovnováhu sil mezi jednotlivými, zpočátku oslabenými, zeměmi kontinentální Evropy, takže nedošlo k větším vojenským konfliktům. V oblasti mezinárodního obchodu Británie prosazovala doktrínu svobodného obchodu. Pax Britannica začal být oslabován ztrátou hospodářských pozic, kdy Velké Británii zdatně konkurovaly Spojené státy americké a sjednocené Německo a ztrátou kontroly nad světovým obchodem.

Průmyslová revoluce

– spojena s aplikací inovací, technologií, které vyvolaly rozsáhlé změny v ekonomice a společnosti, které se udály od poloviny 18. století do počátku 20. století. Důležitý byl přechod od výroby v manufakturách k výrobě v továrnách se složitějšími stroji. Využívaly se nové zdroje energie – fosilní paliva jako uhlí a později ropa. Ve vyspělých zemích se objevilo cyklické střídání ekonomických expanzí a kontrakcí. Ve společnosti se změnil životní styl, urbanizace se zrychlila. Důsledkem byla masová produkce zboží, vznik velkých továren, změny na trhu práce atd. Časové vymezení, výchozí podmínky a charakter průmyslové revoluce se v různých zemích lišily.

První vědecko-technická revoluce

– etapa industrializace, kdy došlo k uplatnění parního stroje ve výrobě. Ve Velké Británii se jednalo o období zhruba od poloviny 18. století, v dalších evropských zemích až v 19. století.

Socialismus

– ideologie, jejíž stoupenci prosazují rovnost, spravedlnost a solidaritu mezi členy společnosti. Snahou je změnit kapitalistický hospodářský systém a individualistický společenský systém na řád založený na společném (kolektivním) vlastnictví a výše uvedených prosazovaných hodnotách. Tato přeměna se může udát společenskou reformou nebo revolucí (viz Akumulace kapitálu – 1. přednáška). Vznikl jako reakce na industrializaci, v 19. století.

Střídavý systém hospodaření

– systém využívání zemědělské půdy, kdy je pole rozděleno na dvě poloviny. První polovina byla osévána plodinou náročnější na živiny (například obilniny). Druhá polovina byla osévána méně náročnou na živiny (například píce). Tyto plodiny se mezi sebou střídaly na polovinách půdy. Každým rokem se tak obhospodařovalo celé pole, a zároveň se obnovovala úrodnost půdy. Jednalo se o jednu z inovací v rámci zemědělské revoluce v 19. století.

Třetí vědeckotechnická revoluce

– etapa industrializace, kdy došlo k rozvoji a využití informačních a telekomunikačních technologií. Ve vyspělých zemích se jedná o období zejména konce 20. století.

Úhorový (trojpolní) systém hospodaření

– systém využívání zemědělské půdy, kdy pole bylo rozděleno na tři třetiny. První třetina, jař, byla osívána na jaře. Druhá třetina, ozim, byla osívána na podzim. Poslední třetina, úhor, byla ponechána ladem, nebyla využita vůbec, popř. pro pastvu dobytka, z důvodu obnovení plodnosti půdy. Třetiny každým rokem rotovaly. Tento typ hospodaření na zemědělské půdě se využíval zhruba od 13. do 19. století.

Urbanizace

– proces typicky spojený s industrializací, kdy dochází ke stěhování pracovní síly z venkovských oblastí do městských aglomerací. Strukturální změny v ekonomice, zvyšování podílu průmyslu ve výrobě, zvyšování produktivity v zemědělství měly za následek úbytek pracovní síly v zemědělství (na vesnicích) a naopak její nárůst v průmyslových odvětvích (ve městech).

Zemědělská (agrární) revoluce

– souhrnné označení pro jednotlivé změny v zemědělském sektoru v době první a druhé průmyslové revoluce. Jednalo se například o ukončení středověkého systému hospodaření s půdou, inovace v zemědělských nástrojích, uplatnění nových strojů, používání chemických hnojiv atd. V jejich důsledku došlo ke zvýšení produktivity v zemědělství a zvýšení zemědělské výroby.